

УДК 347.736

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.25>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОЦЕДУР ВНУТРІШНЬОГО ТА ІНОЗЕМНОГО БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ

Зятіна Д.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0002-1077-1453*

Згама А.О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
ORCID: 0000-0002-3904-7477*

Зятіна Д.В., Згама А.О. Окремі питання процедур внутрішнього і іноземного банкрутства в Україні.

Досліджено положення статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства стосовно визначення правил концентрації спорів у межах процедури банкрутства та аргументовано, що ці положення слід застосовувати до майнових та немайнових спорів. Обґрунтовується, що справа, прийнята судом до свого провадження з додержанням правил предметної підсудності у порядку статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства, має бути ним розглянута, навіть якщо в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду. У разі закриття провадження у справі про банкрутство, спори до боржника продовжують розглядатися суддею, якому в установленому законом порядку були передані такі справи. У даному напрямку сформована відповідно і судова практика.

Акцентована увага на ефективності та доцільності розгляду у межах процедури банкрутства й інших категорій справ, які відносяться як до господарської, так і до інших юрисдикцій.

Доведено, що Кодекс України з процедур банкрутства чітко не визначає всі процесуальні моменти процедури визнання іноземної процедури банкрутства, наприклад, щодо пріоритетності між провадженнями у справах про таке банкрутство, порушеними в судах України та в іноземних судах; щодо суб'єктного складу такого провадження; щодо процедур, які включено у таке провадження. Так само на законодавчому рівні не визначено черговість задоволення вимог кредиторів в процедурі транскордонного банкрутства. Це питання також потребує негайного правового регулювання. При заповненні вказаної законодавчої лакуни в нагоді мають стати положення ст. 32 Типового Закону ЮНСІТРАЛ про транскордонну неспроможність.

Запропоновано у разі відсутності міжнародних договорів України рішення судів іноземних держав у справах про банкрутство визнавати на території України за принципом взаємності, якщо інше не передбачено законом.

Ключові слова: процедура банкрутства, іноземне банкрутство, спори у процедурі банкрутства, господарський процес.

Ziatina D.V., Zghama A.O. Some aspects of the domestic and cross-border bankruptcy procedures in Ukraine.

The provisions of Article 7 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Proceedings on determination of the rules of concentration of disputes in bankruptcy proceeding were studied. As well as that it was proved that these legal provisions could be applied to property and non-property disputes. It is stated that the case taken by the court for consideration in accordance with the rules of subject-matter jurisdiction due to the rules of Article 7 of the Code of Ukraine on Bankruptcy Proceedings should be considered by this court even if during the consideration of the case it fall under the jurisdiction of another court. In case of closure of the bankruptcy

proceeding the disputes with the debtor should be still considered by the judge to whom these disputes had been transferred in accordance with the law. Such conclusions are supported by the court practice.

The effectiveness and expediency to consider in the bankruptcy proceeding economic and other disputes were emphasized.

It was highlighted that the Code of Ukraine on Bankruptcy Proceedings did not clearly define all the procedural issues of the procedure of recognition of cross-border bankruptcy proceeding, for instance, as to the priority of procedures in such bankruptcy cases, that was opened in the Ukrainian and foreign courts; about participants of such procedure; about legal procedures that must be applied in such bankruptcy cases. In the same vein in national legislation it is not defined what is the legal order of satisfaction of creditors' claims in cross-border insolvency procedure. This problem has to be solved on the legislative level. While fulfilling of this legislative gap the rules of the Article 32 of UNCITRAL Model Law on Cross-Border Insolvency may be taken into account.

As was proposed, in the absence of international treaties of Ukraine the decisions of foreign states in bankruptcy cases should be recognized on the territory of Ukraine on the reciprocity principle, unless otherwise provided by law.

Key words: bankruptcy proceeding, foreign bankruptcy, disputes in the bankruptcy cases, economic procedure.

Постановка проблеми. Процедура банкрутства визначена нормами Кодексу України з процедур банкрутства (далі - КУзПБ) [1]. Здавалось би, новий кодифікований акт стане надійним підґрунтям для ефективного забезпечення відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом та застосування ліквідаційної процедури з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів. Проте наразі існує ряд питань, пов'язаних як з внутрішнім банкрутством, так й іноземним (транснаціональним банкрутством), вирішення яких є необхідним для існування усталеного господарського правопорядку.

Так, до актуальних належать питання застосування статті 7 КУзПБ, що визначає правила концентрації спорів у межах процедури банкрутства у частині поширення положень цієї статті на майнові та/або немайнові спори. Також проблемним питанням сучасної процедури банкрутства в Україні є регулювання відносин транскордонного банкрутства. Не дивлячись на те, що КУзПБ містить Розділ VIII «Проведення у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства», фактично ця процедура залишилася поза ефективним законодавчим забезпеченням. Адже, не повністю зрозуміло, як реалізується принцип взаємності в процедурі транскордонного банкрутства, як призначається арбітражний керуючий при визнанні іноземної процедури банкрутства, та в цілому суб'єктний склад такого провадження, як визначається пріоритетність між провадженнями у справах про таке банкрутство, порушеними в судах України та в іноземних судах та інше.

Стан опрацювання. Дискусія навколо питань удосконалення інституту несплатоспроможності (банкрутства) триває постійно. Слід відзначити праці С.І. Антошук, О.М. Бірюкова, А.А. Бутирського, І.А. Бутирської, В.Я. Погребняка, Б.М. Полякова, Р.Б. Полякова, С.В. Черноп'ятова, А.В. Яновицької та багатьох інших, які заклали підґрунтя для подальшого всебічного наукового опрацювання вказаного блоку проблем. Разом з тим питання гармонізації процесуального законодавства щодо процедур банкрутства у світлі нинішнього реформування національної процесуальної системи залишається актуальним, а його вирішення – далеким від одностайності.

Метою даної статті є визначення напрямів модернізації процесуального законодавства стосовно процедур внутрішнього та зовнішнього банкрутства в умовах активної міжнародної правової інтеграції, зокрема, на прикладі застосування положень статті 7 та розділу VIII КУзПБ.

Виклад основного матеріалу. Розвиток процесуальної форми дозволив поєднати у межах процедури банкрутства розгляд спорів та інших правових питань, що пов'язані з майновим станом неплатоспроможного боржника. Справедливо відмічається, що одним із основних принципів у процедурах банкрутства є принцип судового контролю у справах про банкрутство, який ...може бути ефективно реалізований лише у разі концентрації всіх майнових спорів стосовно майна банкрута у межах справи про банкрутство [2, с. 101].

Ч. 1 ст. 7 КУзПБ визначає, що спори, стороною в яких є боржник, розглядаються господарським судом за правилами, передбаченими Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України), з урахуванням особливостей, визначених цією статтею. Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) у постанові від 21.09.2021 р. у справі № 905/2030/19 (905/1159/20) акцентувала увагу

на тому, що КУзПБ та ГПК України є нормативними актами рівної юридичної сили – процесуальними законами, які мають визначену законодавцем сферу правового регулювання. ... У випадку колізії норм між ст. 7 КУзПБ та ст. 20 ГПК України повинні застосовуватися ті процесуальні норми, які прийняті пізніше (тобто положення КУзПБ).

Відповідно до ст. ч. 2 ст. 7 КУзПБ господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи вирішує всі майнові спори, стороною в яких є боржник; спори з позовними вимогами до боржника та щодо його майна; спори про визнання недійсними результатів аукціону; спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, укладених боржником; спори про повернення (витребування) майна боржника або відшкодування його вартості відповідно; спори про стягнення заробітної плати; спори про поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника; спори щодо інших вимог до боржника.

Таке формулювання вищенаведеної норми створює низку практичних проблем. Наразі триває полеміка, який підхід застосовувати до тлумачення: вузький (йдеться тільки про майнові спори) чи широкий (про майнові та немайнові спори). На вузькому підході наполягають Т.М. Лежнева, С.В. Черноп'ятов [3, с. 146], на можливості розгляду в межах процедури банкрутства також немайнових спорів наголошують Б.М. Поляков [4], В.Я. Погребняк [5].

Не вносить правову визначеність в окресленій проблематиці і правозастосовча практика. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 23.10.2019 року у справі № 752/4361/15 висловлена правова позиція щодо застосування ст. 7 КУзПБ: «Боржник у розумінні закону про банкрутство є позивачем за цим позовом, його вимоги не підлягають вартісній оцінці та є немайновими, а результати їх розгляду не вплинуть на обсяг ліквідаційної маси цього товариства, тому відсутні підстави стверджувати, що на позовні вимоги ... поширюються положення ч. 4 ст. 10 закону про банкрутство та п. 7 ч. 1 ст. 12 ГПК в редакції, чинній до 15.12.2017 (ч. 2 ст. 7 КзПБ та п. 8 ч. 1 ст. 20 ГПК у чинній редакції відповідно) щодо належності спорів з майновими вимогами до боржника, у тому числі спорів про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником, до юрисдикції господарських судів».

В іншій своїй постанові від 11.05.2021 р. у справі №759/9008/19 ВП ВС відмітила, що у ст. 7 КзПБ та ст. 20 ГПК врегульовано підвідомчість справ про банкрутство та справ у спорах з майновими та з немайновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, й усі спори з боржником повинні розглядатись у межах справи про банкрутство.

Крапку в цій ситуації мала б поставити постанова ВП ВС від 15.06.2021 р., проте вона не вирішила проблему порядку розгляду саме немайнових спорів, стороною в яких є боржник.

Вважаємо, що конче необхідним є потреба у вирішенні цього питання. Зі свого боку, зазначимо, що виходячи з буквального тлумачення положень ч. 2 ст. 7 КУзПБ та враховуючи цілі процедури банкрутства, мету запровадження концентрації спорів в межах процедури банкрутства, положення цієї статті розповсюджуються й на немайнові спори. Насамперед, така можливість розгляду немайнового спору у межах загальної процедури банкрутства буде залежати від обґрунтування стороною спору впливу його результатів на майновий стан боржника.

Відповідно до ч. 3 ст. 7 КУзПБ матеріали справи, в якій стороною є боржник, щодо майнових спорів з вимогами до боржника та його майна, провадження в якій відкрито до відкриття провадження у справі про банкрутство, надсилаються до господарського суду, в провадженні якого перебуває справа про банкрутство, який розглядає спір по суті в межах цієї справи. З цього приводу ВС правильно констатував, що процесуальний закон визначає правило виключної підсудності справ про банкрутство та справ у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, незалежно від моменту виникнення таких вимог, зокрема справ за позовами з майновими (грошовими) вимогами до боржника, позовне провадження у яких відкрито до відкриття провадження у справі про банкрутство відповідача, стосовно яких у ч. 3 ст. 7 КУзПБ встановлено імперативну вимогу їх передачі до господарського суду, в провадженні якого перебуває справа про банкрутство, для розгляду по суті спору в межах цієї справи (постанова КГС ВС від 23.09.2021 р. у справі № 904/4455/19). Такий висновок є логічним з огляду на доцільність акумуляції усіх вимог до відповідача, стосовно якого порушено процедуру банкрутства, що сприяє належному захисту суб'єктивних прав учасників справи про банкрутство.

При цьому в ст. 7 КУзПБ відсутні положення про підсудність вирішення майнового спору, сторонами якого одночасно є особи - боржники, стосовно яких порушено справи про банкрутство. Водночас вважаємо, що справа, прийнята судом до свого провадження з додержанням правил предметної

підсудності у порядку ст. 7 КУзПБ, має бути ним розглянута, навіть якщо в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду.

Варто зазначити, що у разі закриття провадження у справі про банкрутство, спори до боржника продовжують розглядати: «...у разі закриття/припинення провадження в справі про банкрутство, розгляд спорів, стороною в яких є боржник, у межах справи про банкрутство завершується їх розглядом по суті суддею, якому були передані такі справи автоматизованою системою документообігу суду, з ухваленням відповідного судового рішення, що узгоджується з принципом «незмінності складу суду», задля недопущення створення для сторін перешкод у реалізації права на судовий захист і загрози сутності гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод права сторін на доступ до суду та ефективний засіб захисту упродовж розумного строку» (Постанова КГС ВС від 20.01.2021р. у справі № 5017/2833/2012). Адже держава повинна забезпечити доступність правосуддя як міжнародного стандарту.

Розвиток світової економіки, глобалізаційні та інтеграційні економічні процеси призвели до того, що господарська діяльність суб'єктів господарювання дуже часто має транснаціональний характер. Саме тому сьогодні величезне значення набувають механізми вирішення колізій правових порядків у разі необхідності вирішення транснаціональних спорів.

Відмітимо, що наявна редакція КУзПБ не дозволяє чітко визначити всі процесуальні моменти процедури визнання іноземної процедури банкрутства. Це підтверджується як судовою практикою (Постанова Вищого господарського суду України від 30.06.2015 р. у справі № 914/207/15), так і думками науковців і практиків. Наприклад, як зазначається в Пропозиціях міжрегіональних робочих груп регіональних рад реформ правосуддя щодо вдосконалення процедури банкрутства: «Прийняття законодавства про транскордонне банкрутство, насправді, є позитивним кроком. Важливо, щоб ці норми також діяли. Однак, прикро, що відповідні положення не відповідають європейському Регламенту про процедури банкрутства або, принаймні, іншим міжнародним вимогам. Відсутність такої кореляції не дозволяє Україні стати міжнародно визнаним майданчиком для проведення корпоративних банкрутств...» [6]. Саме тому, процедура транскордонного банкрутства вимагає детальнішого законодавчого врегулювання.

Як вірно зазначає О.М. Бірюков «норми про транскордонні банкрутства, представлені у тексті Закону про банкрутство, поки що не в повній мірі дозволяють розв'язувати складні конфлікти, що зазвичай виникають у разі колізії правових порядків кількох країн. Про це яскраво свідчить статистика. Треба визнати, без внесення необхідних змін у низку законів, в тому числі й ті, що є спеціальними для інших сфер правового регулювання суспільних відносин, не вдасться покращити стан справ у цій сфері» [7]. При цьому, слід підкреслити, що КУзПБ містить розділ 8 «Провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства», який майже повністю відтворює норми, що містилися у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У зв'язку з цим, як доречно вказує Яновицька А.В., «залишаються невирішеними ціла низка проблем, зокрема: щодо визначення пріоритетності між провадженнями у справах про таке банкрутство, порушеними в судах України та в іноземних судах; щодо суб'єктного складу такого провадження; щодо процедур, які включено у таке провадження» [8].

Щодо принципу взаємності в процедурі транскордонного банкрутства, слід зазначити наступне. Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про міжнародне приватне право» [9] якщо застосування права іноземної держави залежить від взаємності, вважається, що вона існує, оскільки не доведено інше. Згідно ч. 3 ст. 97 КУзПБ «принцип взаємності вважається дотриманим, якщо буде встановлено, що міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачена можливість такого співробітництва іноземної держави з Україною». Відповідно до ч. 7 ст. 2 КУзПБ: «У разі відсутності міжнародних договорів України рішення судів іноземних держав у справах про банкрутство визнаються на території України за принципом взаємності, якщо інше не передбачено законом». Отже, ч. 2 ст. 11 Закону України «Про міжнародне приватне право», ч. 7 ст. 2 КУзПБ встановлює презумпцію принципу взаємності при застосуванні права іноземної держави. І такий підхід Закону України «Про міжнародне приватне право» більше відповідає природі та традиційному розумінню принципу «взаємності». Аналогічне положення Закону України «Про міжнародне приватне право» міститься і в Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) України [10] в Розділі IX, який визначає серед іншого процедуру визнання та виконання рішень іноземних судів. Так, в ст. 462 ЦПК України вказується, що «рішення іноземного суду (суду іноземної держави, інших компетентних органів іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних справ) визнаються та

виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності. У разі якщо визнання та виконання рішення іноземного суду залежить від принципу взаємності, вважається, що він існує, оскільки не доведено інше.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що у разі відсутності міжнародних договорів України рішення судів іноземних держав у справах про банкрутство визнаються на території України за принципом взаємності, якщо інше не передбачено законом. Таке тлумачення вказаних норм більше відповідає сучасним економіко-правовим реаліям, сприяє захисту кредиторів у процедурах транскордонного банкрутства. При цьому буквально тлумачення норми ст. 97 КУЗПБ щодо можливості визнання процедури іноземного банкрутства тільки при наявності спеціального міжнародного договору щодо банкрутства стане абсолютною перешкодою для можливостей реалізації цієї процедури на території України.

Якщо говорити про процедуру визнання іноземної процедури банкрутства, то можна провести аналогію із процедурою визнання рішення іноземного суду, що передбачена в ЦПК України. Згідно із ч. 7 ст. 97 КУЗПБ визнання іноземної процедури банкрутства включає визнання судових рішень, прийнятих іноземним судом під час провадження у справі про банкрутство, а також рішень про призначення, звільнення чи заміну іноземного арбітражного керуючого, рішень щодо перебігу іноземного провадження, його зупинення чи завершення. Отже, в рамках процедури визнання іноземної процедури банкрутства відбувається визнання всіх іноземних судових рішень, прийнятих в межах цієї процедури. При цьому ч. 2 ст. 100 Кодексу регламентує перелік документів, що мають подаватися із заявою про визнання іноземної процедури банкрутства.

Також слід враховувати положення ч. 1 ст. 103 ЦПК України, які передбачають підстави для відмови у задоволенні заяви про визнання іноземної процедури банкрутства. Однією з таких підстав є пропущення строку пред'явлення рішення іноземного суду для виконання в Україні. Такий строк відповідно до ст. 464 ЦПК України становить 3 роки з дня набрання чинності іноземним рішенням. Виходячи із положень ч. 1 ст. 103 ЦПК України щодо застосування встановленого законодавством України строку для пред'явлення рішення іноземного суду до виконання в Україні (строк передбачений в ЦПК України), можна говорити і про можливість застосування відповідних положень ЦПК України щодо процедури визнання іноземних судових рішень і до процедури визнання іноземної процедури банкрутства.

Саме тому, положення ЦПК України регулюють окремі процесуальні аспекти процедури визнання іноземної процедури банкрутства. Так, згідно із ч. 2 ст. 464 ЦПК України: «Якщо боржник не має місця проживання (перебування) або місцезнаходження на території України, або його місце проживання (перебування) чи місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцезнаходженням в Україні майна боржника».

Отже, видається, що розповсюдження положень ЦПК України в даному питанні на провадження у процедури транскордонного банкрутства може бути цілком обґрунтованим та логічним, але тільки в короткостроковій перспективі при відсутності відповідного правового регулювання в КУЗПБ.

Щодо статусу учасників процедури транскордонного банкрутства, то слід вказати, що, нажаль, в чинному Кодексі України з процедур банкрутства їх статус чітко не визначений. Так само на законодавчому рівні не визначено черговість задоволення вимог кредиторів в процедурі транскордонного банкрутства. Це питання також потребує негайного правового регулювання. При заповненні вказаної законодавчої лакуни в нагоді мають стати положення ст. 32 Типового Закону ЮНСІТРАЛ про транскордонну неспроможність.

Висновки. Незважаючи на окремі проблеми практики застосування законодавства про банкрутство у частині концентрації спорів, слід відмітити ефективність та доцільність розгляду у межах процедури банкрутства й інших категорій справ, які відносяться як до господарської, так і до інших юрисдикцій.

Крім того, для врегулювання процедури транскордонного банкрутства на належному рівні, необхідне системне оновлення чинних положень КУЗПБ. Як зазначається в Порівняльному аналізі процедури банкрутства в Україні (Липень 2019 – Серпень 2020): «Законодавець фактично прописав лише можливість визнання іноземної процедури банкрутства, зазначивши, що саме суддя у справі про банкрутство може робити після визнання судового провадження. Без відповіді залишається питання, з якими процесуальними правами сторони у відповідній справі повинні або можуть брати участь у процедурі банкрутства, розпочатій в Україні. У Законі також не зазначається, які кроки необхідно

зробити під час провадження у справі про банкрутство до його закриття і яким чином формалізувати такі рішення» [11].

Список використаних джерел:

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 8 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Авраменко О. Окремі аспекти витребування майна боржника з чужого незаконного володіння добросовісного набувача. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства*. Збірка наук. статей. За заг. ред. д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 101–110.
3. Лежнева Т.М., Черноп'ятов С.В. Щодо концентрації спорів у господарському суді, який здійснює провадження у справі про банкрутство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 144–147.
4. Поляков Б. Зона розрешення. *Юридическая практика*. 2017. Вып. № 24 (1016). URL: <https://pravo.ua/articles/zona-razresheniya/>.
5. Погребняк В.Я. Проблемні питання застосування Кодексу України з процедур банкрутства. *Практичне застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства: аналіз ефективності нових процедур*», 31 січня 2020, м. Харків. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/tezy_Pogrebnyak.pdf.
6. Пропозиції міжрегіональних робочих груп регіональних рад реформ правосуддя щодо вдосконалення процедури банкрутства URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5de12c317/5de12c31726e3095007992.pdf>.
7. Бірюков О.М. Транскордонні банкрутства в законодавстві України URL: https://uba.ua/documents/doc/oleksandr_biryukov_sudovu.pdf.
8. Яновицька А.В. Проблемні питання транскордонного банкрутства у Кодексі України з процедур банкрутства URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16664/Yanovytska_Problemni_pytannia_transkordonnoho_bankrutstva_u_kodeksi_Ukrainy_z_protsestur_bankrutstva.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
9. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
11. Порівняльний аналіз процедури банкрутства в Україні (Липень 2019 – Серпень 2020 URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5ff/c3b/b1d/5ffc3bb1d2c95028982223.pdf>.